

Drogvanor i Region Gävleborg

Årskurs 9

2017

Martina Zetterqvist

C.A.N CENTRALFÖRBUNDET
FÖR ALKOHOL- OCH
NARKOTIKAUPPLYSNING

CAN – ett nationellt kompetenscentrum

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Våra återkommande nationella undersökningar är Skolelevs drogvanor och Monitormätningarna. Vi genomför även lokala och regionala undersökningar på uppdrag av kommuner och län. CAN är en ideell förening med medlemsorganisationer och med ombud i alla län. Läs mer om oss på www.can.se.

Innehåll

Inledning	4
Om undersökningen och rapporten	5
Undersökningens genomförande.....	5
Tillförlitlighet.....	5
Bortfall	6
Kontroll och justering av data.....	8
Allmänna kommentarer till tolkningen av resultaten.....	9
Resultat.....	10
Alkohol	10
Narkotika.....	16
Anabola androgena steroider	17
Tobaksanvändning	18
Sammanfattning	21
Drogvanorna i Region Gävleborg.....	21
Om undersökningen i Region Gävleborg.....	22
Referenser	24
Bilaga 1: Frågeformulär	
Bilaga 2: Tabeller – årskurs 9 i Region Gävleborg	
Bilaga 3: Extratabeller – årskurs 9 i Region Gävleborg	
Bilaga 4: Extratabeller – årskurs 9 i riket	

Inledning

Ur ett folkhälsopolitiskt perspektiv är kännedom om människors hälsorelaterade beteenden mycket betydelsefull. Särskilt ungdomars olika hälsovanor är ofta av stort intresse, inte minst när det gäller droganvändning. Flertalet länder genomför därför frågeundersökningar om ungdomars drogvanor och ofta genomförs dessa i skolmiljö. I Sverige har undersökningar om skolelevers drogvanor genomförts på nationell nivå sedan 1971 i årskurs 9 och sedan 2004 bland elever i år 2 på gymnasiet.

Det är känt att användning av alkohol och andra droger kan variera mellan olika regioner och att variationerna inom ett land kan vara större än mellan länder. Därför är det av intresse att ha tillgång till regionala data för att bättre förstå hur regionen förhåller sig till riksgenomsnittet och för att få en uppfattning om vilka områden som kan prioriteras vid preventiva insatser.

Alltsedan 1990-talet har CAN på uppdrag av kommuner och landsting åtagit sig att genomföra regionala datainsamlingar i samband med den ordinarie riksundersökningen. I anslutning till 2017 års nationella undersökning av skolelevers drogvanor tog CAN på sig uppdraget att genomföra en totalundersökning i årskurs 9 i Region Gävleborg. I uppdraget ingick att CAN genomför datainsamlingen, läser in enkätsvaren och levererar dessa digitalt i en datafil tillsammans med de programmeringsfiler som använts för att tvätta datamaterialet samt för att skapa nya variabler. En teknisk beskrivning ingår dessutom, vilken följer i denna rapport, liksom kommentarer till de mest centrala resultaten.

Ett viktigt syfte med denna rapport är att jämföra resultaten för de så kallade ANDT-kärndikatorerna med resultaten i riket.¹ Detta för att ge en bild av hur drogvanorna i Region Gävleborg och dess kommuner förhåller sig till landet i stort för ett antal utvalda mått. Ytterligare ett syfte är att tillgängliggöra de övriga resultaten för regionen och dess kommuner, vilka redovisas som en tabellbilaga (bilaga 2). Dessutom har Region Gävleborg beställt två extra specialtabellbilagor, en för regionen och en för riket (bilaga 3 och 4). Frågeformuläret utgör bilaga 1 i rapporten.

Utöver ovanstående redovisning ingår också en könsuppdelad tabellbilaga med fullständiga resultat för hela riket, vilken levereras separat i samband med att rapporten *Skolelevers drogvanor 2017* publiceras i december.

---

¹ Riksdagen beslutade 2011 om en samlad strategi, den så kallade ANDT-strategin, för politiken kring alkohol, narkotika, dopning och tobak. De övergripande målen med strategin är att stoppa användningen av narkotika och dopning samt att minska de medicinska och sociala skador som uppkommer i samband med alkohol, samt ett minskat tobaksbruk. För att kunna följa upp arbetet med strategin skapades ett antal indikatorer av en särskilt utsedd projektgrupp (Socialdepartementet 2013). Den nuvarande strategin gäller för perioden 2016–2020 (socialdepartementet 2016).

Om undersökningen och rapporten

Undersökningens genomförande

Undersökningen i Region Gävleborg genomfördes som en totalundersökning riktad till samtliga klasser i årskurs 9. Datasamlingen pågick under veckorna 11–13 (13–31 mars) och enkäterna skickades till respektive skola i vecka 10.

Innan enkäterna postades informerades rektorerna på de skolor som skulle delta om undersökningen. Enligt CAN:s instruktioner ska lärarna fungera som enkätledare och enkäterna besvaras i klassrummen under skrivningsliknande förhållanden. För att skydda anonymiteten ska varje elev få ett omärkt kuvert utdelat tillsammans med enkäten. När eleven svarat förseglar denne enkäten med kuvertet. Det är frivilligt att delta och om eleverna inte vill medverka lägger de enkäten ofyllt i kuvertet. Eleverna informeras om att svaren endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas.

Läraren ombeds att inte gå omkring i klassrummet under genomförandet samt att fylla i en klassrapport, där bland annat antal frånvarande elever noteras. För mer information om skolundersökningarnas genomförande se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe, 2013).

Frågeformuläret som eleverna i Region Gävleborg besvarade var näst intill identiskt med det som användes i riksundersökningen. Skillnaden var att eleverna i Region Gävleborg fick besvara tillägsfrågan huruvida de haft någon ANT-undervisning det senaste läsåret eller inte (fråga 72).

Tillförlitlighet

I olika frågeundersökningar riktade till den vuxna befolkningen har det visat sig finnas en ovilja bland respondenterna att redovisa känsliga förhållanden samt att de medvetet eller omedvetet tenderar att underskatta sin konsumtion av till exempel alkohol och tobak. Att samma ovilja kan förekomma bland ungdomar är troligt och det kan således inte uteslutas att somliga elever i föreliggande studie rapporterat en för låg konsumtion av olika droger (s.k. underrapportering). Även motsatsen kan dock förekomma, det vill säga att respondenterna uppger en för hög konsumtion (s.k. överrapportering). En möjlig orsak till att uppge en alltför hög alkoholkonsumtion kan vara leklust och viljan att imponera på sina kamrater.

För att minska risken att eleverna inte svarar sanningsenligt ska en lärare vara närvarande i klassrummet för att bland annat motverka störande moment och se till att undersökningen i övrigt utförs enligt CAN:s instruktioner. När datasamlingen avslutats genomförs vidare kontroller av datamaterialet för att hitta uppenbart undermåligt eller oseriöst ifyllda enkäter.

Ovanstående rutiner ger givetvis inte någon garanti för att de redovisade resultaten är korrekta, men åtgärder har alltså vidtagits för att så långt som möjligt hantera denna typ av problem. I sammanfattningen redovisas en övergripande bedömning av det insamlade datamaterialets kvalitet.

Bortfall

Ett problem i samband med surveyundersökningar utgörs av bortfallet, det vill säga de personer som skulle ha besvarat formuläret men som av olika skäl inte gjorde det. Ett omfattande bortfall kan ha betydelse för de insamlade resultatens giltighet och måste därmed alltid beaktas när resultaten tolkas. I skolundersökningar finns två huvudtyper av bortfall. Den ena utgörs av de elever vars klasser inte deltagit i undersökningen (s.k. klassbortfall) och den andra av elever som var frånvarande i samband med datainsamlingen (s.k. elevbortfall).

I tabell A sammanfattas klassbortfallet tillsammans med elevbortfallet samt bastalen för 2017 års undersökning. I Region Gävleborg uppgick klassbortfallet till 5 % medan bortfallet i riksundersökningen var 13 %. Elevbortfallet uppgick till 17 % i Region Gävleborg såväl som i riket. Antalet formulär som ligger till grund för analyserna i Gävleborg var 2 375.

Tabell A. Antal deltagande elever, andel ej deltagande elever i medverkande klasser samt klassbortfallet i procent. Årskurs 9 i Region Gävleborg och riket. 2017.

	Deltagande elever			Ej deltagande klasser	Ej deltagande elever ^{a)}
	Pojkar	Flickor	Alla	%	%
Gävleborg årskurs 9	1251	1081	2375	5	17
Riket årskurs 9	3029	2943	6124	13	17

a) Frånvarande elever i de medverkande klasserna, elever som avstått från att delta samt tekniskt bortfall.

Årets bortfall på klassnivå beskrivs mer ingående i tabell B. En del av de klasser som ingår i klassbortfallet är så kallat tekniskt bortfall. Dessa klasser har genomfört undersökningen men inte följt CAN:s anvisningar, exempelvis genom att de inte använt individuella svarskuvert eller att de besvarat enkäten efter att svarsperioden gått ut. I Region Gävleborg fanns inget sådant bortfall i årskurs 9 medan bortfallet bestod utav en klass i riksundersökningen.

Tabell B. Antal klasser i urvalet och antal klasser som ej deltagit samt tekniskt bortfall. Bortfall på klassnivå i procent. Årskurs 9 i Region Gävleborg och riket. 2017.

	Gävleborg årskurs 9	Riket årskurs 9
Antal klasser i urvalet	130	346
Antal klasser som ej deltagit	6	45
Tekniskt klassbortfall, antal	0	1
Bortfall på klassnivå	5 %	13 %

Årets elevbortfall på 17 % i Region Gävleborg (tabell A) redovisas mer detaljerat i tabell C. I elevbortfallet inkluderas frånvarande elever, elever som avstått från att delta samt enskilda formulär som inkommit utan svarskuvert, vilket kan ha påverkat elevens känsla av anonymitet. Undersökningen är frivillig och i Region Gävleborg var det 21 elever i årskurs 9 som valde att inte delta, vilket motsvarar ca 1 %. Den klart största delen av elevbortfallet utgjordes däremot av frånvaro vid undersökningstillfället. Utöver elevbortfallet redovisas även andelen enkäter som har sorterats bort på grund av undermåliga eller oseriösa svar. I Region Gävleborg uppgick andelen bortsorterade enkäter till 2 %.

Tabell C. Antal inkomna enkäter och elevbortfall ^{a)}. Årskurs 9 i Region i Gävleborg och riket. 2017.

	Gävleborg årskurs 9		Riket årskurs 9	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Antal i urvalet	3056		8814	
Antal elever i deltagande klasser ^{b)}	2917		7483	
Enkäter i analysen	2375		6124	
Frånvarande elever (rapporterat av lärarna)	467	16%	1232	16%
Avstått från att delta	21	1%	30	0%
Enstaka enkäter utan individuellt svarskuvert	1	0%	2	0%
Bortsorterade enkäter	53	2%	95	1%

a) I elevbortfallet ingår frånvarande elever, de som avstått från att delta samt tekniskt bortfall (enkäter utan svarskuvert). Samtliga redovisas i denna tabell.

b) Antal elever i deltagande klasser består dels av inkomna enkäter och lärarnas rapportering av frånvarande elever. En del lärare rapporterar inte frånvarande elever, därför har dessa räknats upp för att motsvara antal deltagande klasser.

I tabell D redovisas de övergripande orsakerna till frånvaro vid undersökningstillfället rapporterat av lärarna. Den mest förekommande anledningen till frånvaro var sjukdom både i Region Gävleborg och i riksundersökningen med 8 %.

Tabell D. Frånvarande elever rapporterat av lärarna. Årskurs 9 i Region Gävleborg och riket. Procent. 2017.

	Gävleborg årskurs 9	Riket årskurs 9
	Andel	Andel
Sjuk	8%	8%
Annan giltig frånvaro	6%	6%
Ogiltig frånvaro	2%	3%

I anslutning till 1993 års nationella undersökning genomfördes en särskild studie i årskurs 9 i Stockholms skolor. Då utfördes även en uppföljning av bortfallet (som då var ca 10 %) genom att de elever som var frånvarande vid undersökningstillfället fick besvara formuläret när de återvände till skolan. Som väntat redovisade eleverna i bortfallsuppföljningen en mer omfattande konsumtion av alkohol, narkotika och tobak än i det ursprungliga undersökningsmaterialet. De ursprungliga undersökningsresultaten påverkades emellertid inte med mer än enstaka procentenheter vid inkludering av de senare inhämtade uppgifterna (Andersson & Hibell 1993). Samma förhållanden som ovan antas på det stora hela råda även idag.

I tabell E redovisas antalet elever som ingår i resultatanalyserna i Region Gävleborgs kommuner. Det är dessa basal som ligger till grund för redovisningarna på kommunnivå. Kommuntillhörigheten baseras på elevernas självrapporterade uppgifter om boendekommun. Om denna fråga lämnats obesvarad ingår eleven inte i kommunredovisningarna, däremot ingår de i resultatet för hela regionen. Kommuner med färre än 50 deltagande elever (i detta fall Ockelbo) redovisas inte på kommunnivå, men liksom för elever som inte angett boendekommun ingår Ockelbo i resultatet för hela regionen.

Resultaten för kommunerna Ovanåker, Ljusdal, Gävle, Sandviken, Söderhamn, Bollnäs och Hudiksvall redovisas uppdelade på kön medan resultatet för Hofors och Nordanstig redovisas sammanslaget för att nå upp till den etiska, och redovisningsmetodologiska, gränsen om minst 50 deltagande elever.

Tabell E. Antalet elever som ingår i resultatanalyserna uppdelat på kommuner i Region Gävleborg. Årskurs 9. 2017.

	Pojkar	Flickor	Annan könsidentitet	Ej svar	Totalt
Ovanåker	64	48	0	0	112
Ljusdal	102	73	3	1	179
Gävle	425	418	12	3	858
Sandviken	146	158	6	0	310
Söderhamn	104	76	2	0	182
Bollnäs	121	103	7	0	231
Hudiksvall	160	124	2	0	286
Hofors	47	35	0	1	83
Nordanstig	33	18	1	0	52
Ockelbo	21	13	1	1	36
Totalt	1223	1066	34	6	2 329

Ju lägre bastal procentandelarna beräknas på, desto försiktigare bör man vara vid tolkningen av resultaten. Detta bör även hållas i åtanke vid jämförelser kommuner emellan. Ju mindre bastal beräkningarna är gjorda utifrån desto större betydelse får även enskilda elevers svar, vilket gör dessa kommuners resultat mera osäkra än grupper vars bastal är betydligt större.

Kontroll och justering av data

De inkomna enkäterna läses in med en skanner. Vid in-skanningen uppmärksammar systemet tvetydiga eller svårtolkade markeringar varpå noggranna manuella kontroller genomförs. Manuellt stöd är även nödvändigt vid tolkning av handskrivna svar på öppna frågor.

Innan resultatanalyserna påbörjas exkluderas de formulär som bedöms vara uppenbart skämtsamt, överdrivet eller otillräckligt ifyllda. Exkluderingen görs med fasta kriterier via fyra förprogrammerade datafilter (se bilaga 1 för frågeformuleringar):

Filter 1: Ej svarat på 5 eller fler av 9 centrala frågor: FR5, FR11, FR15, FR28, FR34, FR35, FR36, FR40 och FR45.

Filter 2: Svarat "Ja" på samtliga narkotiska preparat i FR46 (förutom alternativen "Vet ej" och "Annan typ").

Filter 3: Svarat "två gånger eller mer" på 16 eller fler av 18 frågor gällande problem i samband med att en druckit alkohol (FR33).

Filter 4: Angett en total alkoholkonsumtion överstigande 100 liter ren alkohol senaste 12 månaderna. Den totala volymen skapas utifrån frågor om de olika dryckernas kvantitet och frekvens (FR18–27).

Alla enkäter som uppfyller något av de ovanstående villkoren filtreras bort ur det slutgiltiga datamaterial som ligger till grund för resultatredovisningen. Utöver detta sänks alkoholkonsumtionen till 50 liter ren alkohol för de elever som når en total konsumtion om 51–100 liter de senaste 12 månaderna. För motivering och utförligare beskrivning av detta se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe 2013).

Allmänna kommentarer till tolkningen av resultaten

För att underlätta tolkningen av resultaten ges här några generella metodologiska kommentarer och förklaringar. Ett viktigt påpekande är att enskilda siffror snarast bör betraktas som en storleksordning på konsumtionen av en viss substans än som ett exakt mått på det verkliga beteendet. Detta talar för att det är mer meningsfullt att till exempel jämföra olika grupper med varandra än att dra alltför kategoriska slutsatser utifrån en enskild siffra. Vid jämförelser mellan Region Gävleborg och hela landet är det också viktigt att beakta att små differenser oftast inte är signifikanta och därför inte dra för långtgående slutsatser.

Resultaten presenteras genomgående i procent, förutom när det gäller total årskonsumtion av alkohol då liter istället används som enhet. I normalfallet beräknas procenttalen på det totala materialet och i dessa fall redovisas inga bastal (dvs. antal individer som ingår i underlaget för procentberäkningarna). I de fall beräkningarna endast avser en begränsad del av eleverna (t.ex. andel rökare som vill sluta röka) anges bastalet i tabellen efter bokstaven n. Totalvärdena innefattar flickor och pojkar samt individer som har uppgett annan eller ingen könstillhörighet. I de fall bastalen understiger CAN:s metodologiska och etiska gräns om 50 individer utgår tabellen och inga tillhörande uppgifter redovisas.

I enkäten finns ett antal frågor om erfarenhet av olika preparat som alla är konstruerade på ett likartat sätt (se exempel nedan).

15 Har du någon gång druckit alkohol?

Räkna inte med drycker under 2,26 % t ex lättöl eller svag cider. Markera med ett eller flera kryss.

- A Nej
- B Ja, under de senaste 30 dagarna
- C Ja, under de senaste 12 månaderna
- D Ja, för mer än 12 månader sedan

Denna typ av frågor ger tre prevalensmått. Frågorna kodas och döps på ett enhetligt sätt enligt följande (med ovanstående alkoholfråga som exempel):

Livstidsprevalens: Innefattar de som valt något av svarsalternativen B–D.

12-månadersprevalens: Innefattar de som valt något av svarsalternativen B–C.

30-dagarsprevalens: Innefattar de som valt svarsalternativet B.

Tabellerna i bilagan följer i princip den ordning som frågorna ställts i enkäten. I tabellerna redovisas samtliga elever som skulle ha besvarat respektive fråga. Detta innebär att andelen som lämnat frågan obesvarad redovisas som ”Ej svar”. Med andra ord ingår alltså det interna svarsbortfallet i beräkningarna. I de fall då eleven enligt enkätinstruktionerna ska hoppa över frågan redovisas detta som ”Ska ej besvara frågan”.

I tabellbilagan återges resultaten avrundade till hela procentenheter. På grund av avrundningseffekter kan det därför förekomma att andelarna i vissa tabeller inte summerar till 100. Procenttal avrundat till 0 innebär att svarsalternativet har angetts av färre än 0,5 %.

Resultat

I syfte att följa utvecklingen på ANDT-området har ett antal nationella indikatorer identifierats i samband med ett regeringsbeslut. För CAN:s skolundersökning identifierades 10 stycken kärnindikatorer och ytterligare ett antal så kallade utökade indikatorer (Socialdepartementet 2013). Inför 2012 års datainsamling genomfördes en större revidering av CAN:s skolundersökningsformulär i syfte att anpassa formuläret till de efterfrågade indikatorerna.

I texten kommenteras resultaten från 2017 års undersökning i Region Gävleborg för ANDT-kärnindikatorerna, en av de utökade indikatorerna, samt ytterligare en utvald variabel (årskonsumtion av alkohol). Dessa resultat jämförs med dem från 2017 års riksundersökning. Övriga resultat från enkäten redovisas i tabellbilagorna. När tidigare utveckling i riket kommenteras är resultaten hämtade från Skolelevers drogvanor 2016 (Englund, (red) 2016).

Alkohol

I följande avsnitt redovisas resultaten för sex olika konsumtionsmått på alkohol, varav tre är kärnindikatorer i ANDT-uppföljningen: att vara alkoholkonsument, att ha berusningsdebuterat före 13 års ålder samt att vara intensivkonsument.

Alkoholkonsumenter

För att bli klassificerad som alkoholkonsument ska frågan ”Har du någon gång druckit alkohol?” ha besvarats med att respondenten har druckit alkohol under de senaste 12 månaderna. Sättet att mäta detta har ändrats något över tid men det kan ändå konstateras att andelen alkoholkonsumenter på nationell nivå tydligt minskat under 2000-talet.

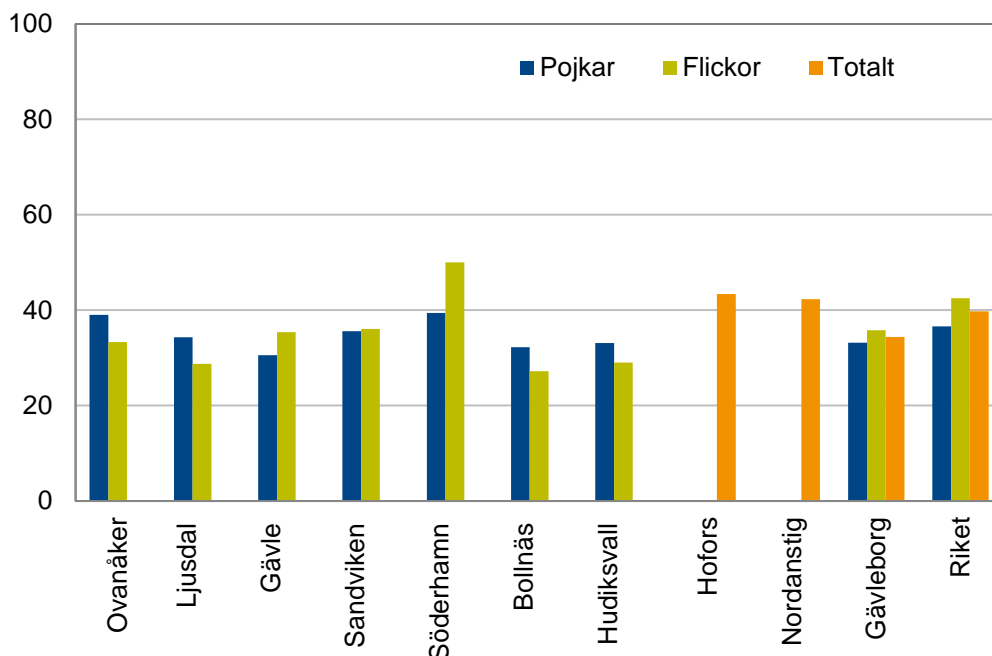

Diagram 1. Andelen alkoholkonsumenter. Procent. 2017.

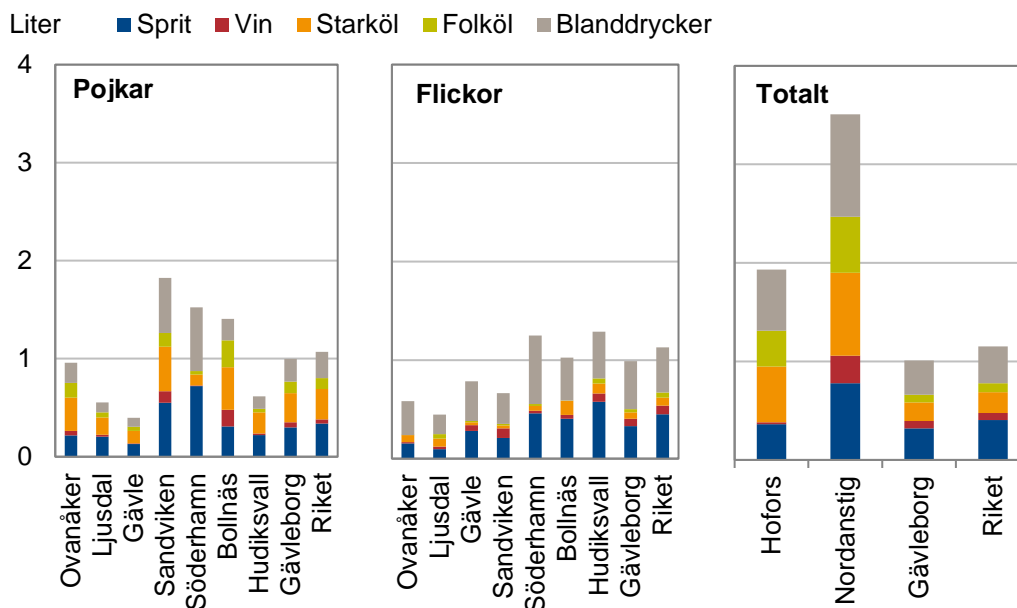
I diagram 1 redovisas andelen elever som klassificerades som alkoholkonsumenter i Region Gävleborg och i hela landet. Diagrammet visar att andelen niondeklassare som druckit alkohol de senaste 12 månaderna var lägre i Region Gävleborg jämfört med riket (34 % respektive 40 %). I Region Gävleborg var skillnaden mellan pojkar och flickor relativt liten (33 respektive 36 %) medan skillnaden mellan pojkar och flickor i riket var något större (37 respektive 43 %). Könsskillnaderna i kommunerna var också tämligen små med en något större andel alkoholkonsumenter bland pojkarna jämfört med flickorna i Ovanåker, Ljusdal, Bollnäs och Hudiksvall. Söderhamn var det tydligare undantaget där andelen alkoholkonsumenter bland flickorna var 11 procentenheter högre jämfört med pojkarna och 16 procentenheter över regionsnittet för samtliga elever. Även i Hofors och Nordanstig översteg andelen alkoholkonsumenter regionens med ca 8 procentenheter.

Årskonsumtion

Ett sammanfattande mått på alkoholkonsumtionens omfattning är att beräkna den totala konsumerade mängden alkohol för det senaste året, det vill säga årskonsumtionen. Måttet konstrueras dels utifrån elevernas uppgifter om kvantiteten per dryckestillfälle för varje enskild alkoholdryck: folköl, starköl, blanddrycker (alkoläsk och starkcider), vin samt sprit. Kvantiteterna multipliceras sedan med konsumtionsfrekvensen för de olika dryckerna under de senaste 12 månaderna och uttrycks i ren alkohol (100 %). Det vill säga, delmängderna från de olika dryckerna summeras till ett totalt mått på individens alkoholkonsumtion uttryckt i liter ren alkohol per år.

Det kan nämnas att 1,5 liter ren alkohol per år motsvarar att dricka exempelvis ca fem burkar starköl eller 30 cl sprit i månaden. Fem liter ren alkohol per år motsvarar i sin tur en månadskonsumtion om exempelvis ca 16 burkar starköl eller 1 liter sprit. Liksom för andelen årskonsumenter har årskonsumtionen bland skolelever minskat tydligt i riket under 2000-talet.

I diagram 2 presenteras den genomsnittliga årskonsumtionen i liter ren alkohol uppdelat på typ av dryck. Årskonsumtionen redovisas för samtliga elever, alltså även de som inte hade druckit under de senaste 12 månaderna. Den genomsnittliga årskonsumtionen för samtliga elever i Region Gävleborg var 1,0 liter och i riket var den 1,2 liter. Inga nämnvärda könsskillnader kunde utläsas i varken regionen eller riket. Könsskillnader kan däremot urskiljas när resultatet redovisas på kommunnivå. Tydligast könsskillnader kan noteras för Sandviken och Hudiksvall. I Sandviken låg pojkarnas genomsnittliga årskonsumtion på 1,8 liter medan flickorna uppmätte 0,7 liter och i Hudiksvall låg pojkarnas årskonsumtion på hälften så låga nivåer som flickornas (0,6 respektive 1,3 liter). Även Hofors och Nordanstig utmärkte sig med en total genomsnittlig årskonsumtion på 1,9 respektive 3,5 liter, i Nordanstigs fall alltså en årskonsumtion på 2,5 liter över regionens och rikets. Ljusdal och Gävle hör till de kommuner där årskonsumtionen låg under den genomsnittliga konsumtionen i regionen.

Diagram 2. Den beräknade genomsnittliga årskonsumtionen av respektive alkohol-druck mätt i liter ren alkohol (100 %). 2017.

Om den genomsnittliga årskonsumtionen istället redovisas fördelat på dem som faktiskt dricker alkohol (druckit senaste 12 månaderna) uppgår konsumtionen bland Region Gävleborgs nior till ca 2,8 liter för pojkarna liksom för flickorna (se tabell 24 bilaga 2), motsvarande värde i riket är 2,7. När enbart alkoholkonsumenterna betraktas avviker pojkarna i Sandviken med en årskonsumtion på 5,1 liter, betydligt högre nivåer än övriga redovisade kommuner.

Något som bör beaktas när genomsnittsmått redovisas är att enstaka extrema värden har högre inflytande vid mindre urval. I CAN:s undersökningar tillåts inte den genomsnittliga konsumtionen för en individ att överstiga 50 liter, men om ett fåtal individer ligger närmare 50 liter så kan det ändå ha ett mycket stort inflytande på hela gruppens medelvärde. Därför bör alltid dessa resultat tolkas med försiktighet när bastalen är låga.

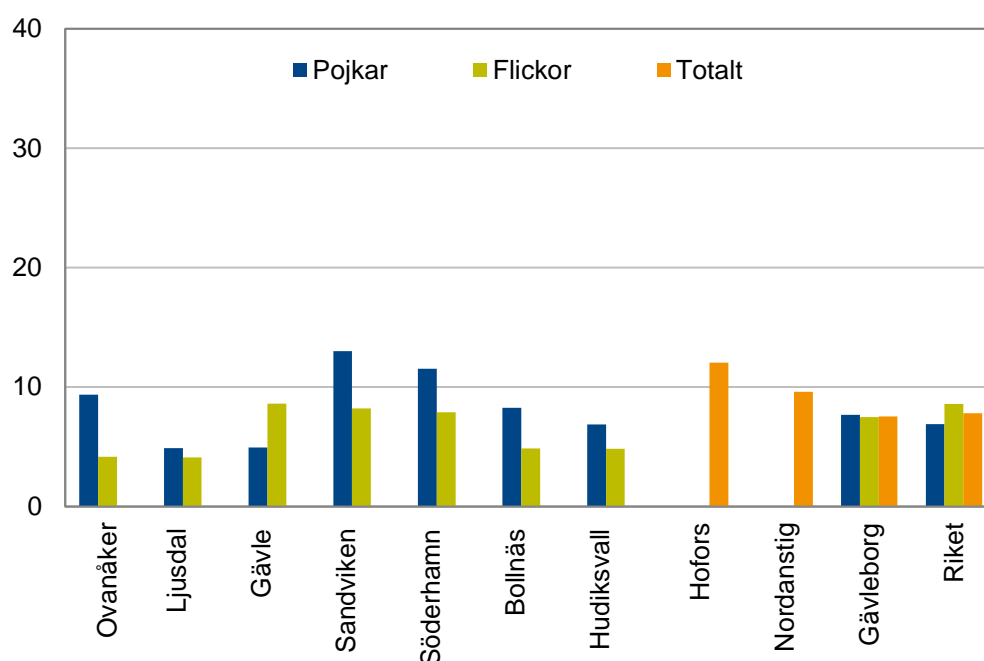
Totalt sett var sprit, blanddrycker (alkoläsk och starkcider) och starköl de mest konsumerade dryckerna medan vin och folköl var mindre vanligt. De könsuppdelade resultaten visar dock att starköl var tämligen ovanligt bland flickorna samtidigt som de konsumerat blanddrycker i något större omfattning än sprit. För pojkarnas del var blanddrycker inte lika vanligt som bland flickorna, samtidigt som starköl och sprit utgjorde en stor andel av årskonsumtionen. De könsmässiga skillnaderna i dryckespreferenser var tämligen likartade kommunerna emellan med undantag av Söderhamn där pojkarna konsumerat relativt lite starköl jämfört med pojkarna i övriga kommuner.

Intensivkonsumtion

Ett sätt att fånga in graden av berusningsdrickande är genom kärnindikatorn intensivkonsumtion, vilket definieras som att under de senaste 30 dagarna vid ett och samma tillfälle ha druckit en alkoholmängd motsvarande minst en helflaska vin (eller fyra burkar starköl eller fyra burkar blanddrycker eller sex burkar folköl eller 25 cl sprit). Dessa exempel motsvarar inte exakt lika stora mängder ren alkohol (100 %) utan syftar främst till att ringa in en konsumtion av så pass stor alkoholmängd att eleverna blir alkoholpåverkade.

I och med 2012 års formulärrevision ändrades frågan om intensivkonsumtion i sådan omfattning att resultaten inte är jämförbara med tidigare års resultat (se Raninen & Nyström 2013). I det nya formuläret efterfrågas hur ofta handlingen förekommit under de senaste 12 månaderna, medan frågan tidigare var formulerad utifrån beteendets förekomst i närtid. Den nya formuleringen med en längre tidsperiod genererar lägre nivåer, vilket är viktigt att ha i åtanke vid eventuella jämförelser med tidigare års undersökningar eller andra studier där frågan har en annan utformning². Jämförelseproblemen till trots har intensivkonsumtionen, av allt att döma, ändå minskat under 2000-talet.

Av diagram 3 framgår att den månatliga intensivkonsumtionen i Region Gävleborg låg på samma nivå som i riket (8 %). Inte heller några nämnvärda könsskillnader kunde utläsas i såväl regionen som riket. Andelen intensivkonsumenter bland pojkar och flickor i kommunerna uppvisade desto större variationer. I Ovanåker, Sandviken och Söderhamn översteg andelen pojkar med månatlig intensivkonsumerat flickornas nivåer med ca 5 procentenheter. Intensivkonsumtionen bland pojkarna i Sandviken och Söderhamn översteg även regionens och rikets nivåer med omkring 5 procentenheter. Samtidigt rapporterade flickorna i Gävle en intensivkonsumtion närmast dubbelt så stor som pojkarna i kommunen. De som rapporterade lägst nivåer av intensivkonsumtion de senaste 30 dagarna var eleverna i Ljusdal med en andel på ca 5 %.

Diagram 3. Andelen elever som intensivkonsumerat alkohol någon gång i månaden eller oftare. Procent. 2017.

² Detta då elever som intensivkonsumerat vid flera tillfällen de senaste t.ex. tre månaderna – men kanske inte ens provat alkohol för sex månader sedan, tidigare valde svarsalternativet "Ett par gånger i månaden" medan samma elev i det nya formuläret besvarar frågan om hur ofta detta skett under de senaste 12 månaderna med svarsalternativet "2–6 gånger de senaste 12 månaderna" och därmed inte klassificeras som månadsvisa intensivkonsumenter. I och med att skoleleverna är i en ålder då alkoholvanor börjar etableras har denna typ av förändringar stor betydelse.

Risikkonsumtion

En av de utökade ANDT-indikatorerna är risikkonsumtion av alkohol. Som riskkonsument klassificeras de som i genomsnitt druckit motsvarande minst 9 (för flickor) respektive 14 (för pojkar) standardglas³ alkohol i veckan, eller intensivkonsumerat (se ovan) minst en gång i månaden. Det är med andra ord ett mått som både tar hänsyn till om berusningskonsumtion förekommer, men också om en större mängd alkohol konsumeras fördelat under en längre tid. Samtidigt bör det påpekas att alkoholkonsumtion i tidiga tonåren i sig utgör en risk för framtida alkoholproblem, vilket detta mått inte tar hänsyn till, och man kan ifrågasätta hur pass tillämpligt detta mått är på ungdomar som är alltför unga för att ens själva kunna anskaffa alkohol.

Av tabell 28 (se bilaga 2) framgår att ca 8 % av niorna i såväl Region Gävleborg som riket klassificerats som riskkonsumenter. I regionen var könsskillnaderna obefintliga medan en något större andel flickor än pojkar i riket uppfyllde kriterierna för att betraktas som riskkonsument. Bland kommunerna uppvisade Ovanåker de största könsskillnaderna där 11 % av pojkarna klassificerats som riskkonsumenter medan motsvarande siffra för flickorna var 4 %. Liksom för andelen intensivkonsumenter uppvisar flickorna i Gävle högre nivåer av risikkonsumtion än pojkarna (9 % respektive 5 %). Samtidigt överstiger andelen riskkonsumenter bland pojkarna i Sandviken och Söderhamn andelen i regionen och riket med omkring 4 procentenheter.

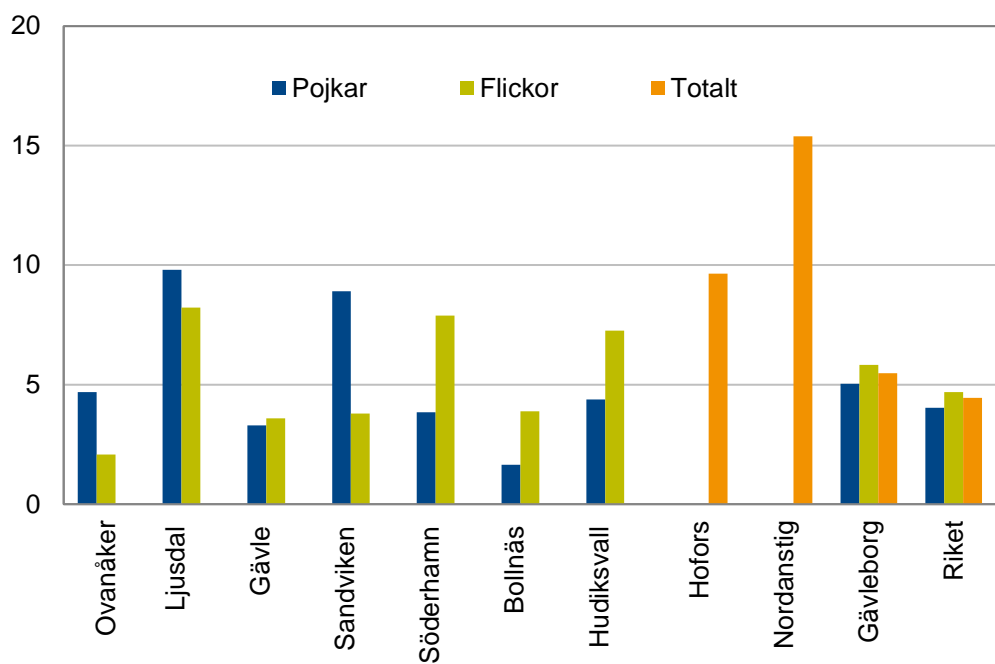
Berusningsdebut

Ytterligare en kärn-ANDT-indikator är andelen elever som uppgett att de berusat sig vid 13 års ålder eller tidigare. Även denna fråga ändrades vid formulärjusteringen 2012, men oavsett detta kan det ändå konstateras att andelen elever med tidig berusningsdebut tydligt sjunkit under 2000-talet.

Diagram 4 visar att andelen elever med så kallad tidig berusningsdebut uppgick till omkring 5 % i både Region Gävleborg och riket samt att könsskillnaderna var negligerbara. På kommunnivå kunde däremot större skillnader utläsas. I Ljusdal och Hofors översteg andelen elever med tidig berusningsdebut regionssnittet med ca 4 procentenheter medan Nordanstig låg på nivåer 10 % över regionen och riket. Könsskillnaderna i kommunerna var tydligast i Sandviken och Söderhamn; andelen pojkar med berusningsdebut var dubbelt så stor som andelen flickor i Sandviken (9 % respektive 4 %) medan könsskillnaderna för tidig berusningsdebut var det omvända i Söderhamn (4 % bland pojkarna respektive 8 % bland flickorna).

---

³ Ett standardglas alkohol innehåller 12 gram ren alkohol vilket motsvarar ett glas vin (ca 15 cl), en flaska starköl (33 cl) eller en drink på knappt 4 cl sprit (<https://alkoholhjalpen.se/standardglas datum: 2017-08-29>).

Diagram 4. Andelen elever som varit berusade vid 13 års ålder eller yngre. Procent. 2017.

Anskaffningsätt

Såväl denna undersökning som flera andra studier har visat att många ungdomar dricker alkohol och att somliga dricker förhållandevis stora kvantiteter. Med beaktande av de åldersrestriktioner som finns i den svenska alkohollagstiftningen ska det inte vara möjligt för dessa ungdomar att själva skaffa alkohol. Det är emellertid ett faktum att det på flera sätt går att få tag på alkohol även för ungdomar i förhållandevis låg ålder.

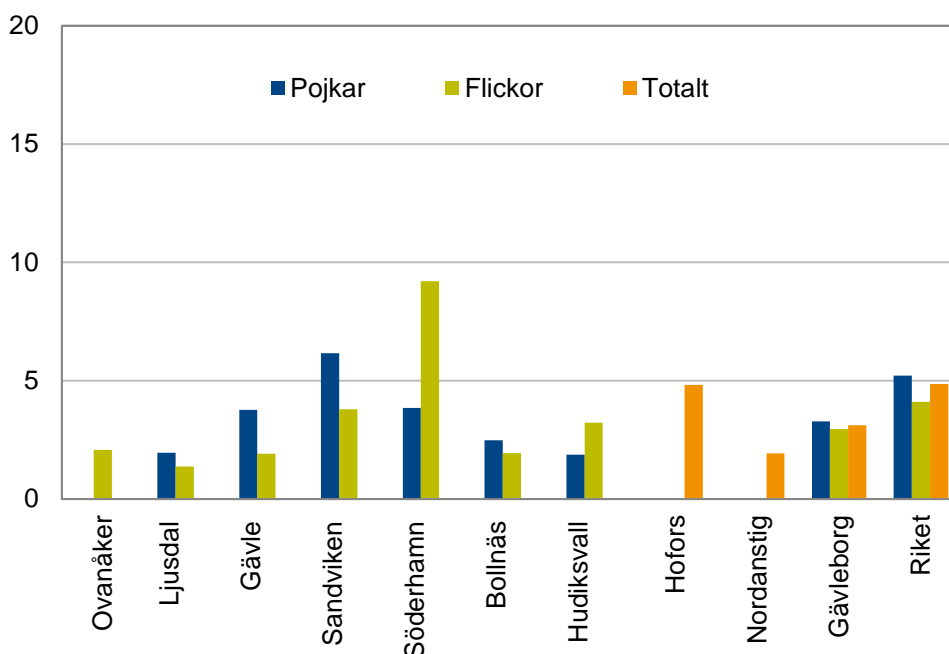
Av tabell 37 (se bilaga 2) framgår hur niondeklassare i Region Gävleborg och riket fått tag på alkohol med Systembolaget som ursprung. I både Region Gävleborg och riket var det vanligast att ha fått tag på alkoholen via pojk-/flickvän/kompisar eller kompisars syskon (9 %) följt av alternativet att en annan vuxen köpt ut eller sålt alkohol (ca 7 %). Det var i synnerhet flickorna som angett att de fått alkoholen via pojk-/flickvän/kompisar eller kompisars syskon, även om detta alternativ var det vanligaste också bland pojkarna. Detta mönster kunde utläsas i både Region Gävleborg och riket.

Narkotika

Med narkotika avses i Sverige de preparat som finns upptagna i Läkemedelsverkets föreskrifter om förteckningar över narkotika⁴. Där förekommer dels sådana medel som är föremål för kontroll enligt internationella överenskommelser (FN:s narkotikakonventioner), men också ytterligare ett antal medel som enligt svenska bestämmelser ska anses som narkotika. Preparaten har olika egenskaper men gemensamt för dem är att de påverkar centrala nervsystemet.

För att följa narkotikaanvändandet är två mått i skolundersökningen identifierade som kärnindikatorer i ANDT-uppföljningen: att ha använt narkotika någon gång samt att ha använt narkotika de senaste 12 månaderna (det sistnämnda mäts sedan 2007). Under 2000-talet har resultaten gällande narkotikaanvändning fluktuerat utan att någon tydlig förändringsriktning kunnat avläsas.

I diagram 5 redovisas andelen niondeklassare som använt narkotika de senaste 12 månaderna. I Region Gävleborg uppgav 3 % årsaktuell narkotikaerfarenhet medan motsvarande andel i riket var 5 %. I såväl regionen som riket uppmättes inga nämnvärda könsskillnader. I Söderhamn däremot översteg andelen flickor med årsaktuell narkotikaerfarenhet regionens nivåer med 6 procentenheter medan andelen pojkar var likartad den i regionen (9 % för flickor respektive 4 % för pojkar). Ovanåkers pojkar skiljde sig även från regionen med ingen rapporterad narkotikakonsumtion de senaste 12 månaderna. Andelen elever som använt narkotika någon gång i livet var omkring 2 procentenheter högre i samtliga grupper jämfört med andelen elever som använt narkotika de senaste 12 månaderna (se tabell 56, bilaga 2).

Diagram 5. Andelen elever som använt narkotika de senaste 12 månaderna. Procent. 2017.

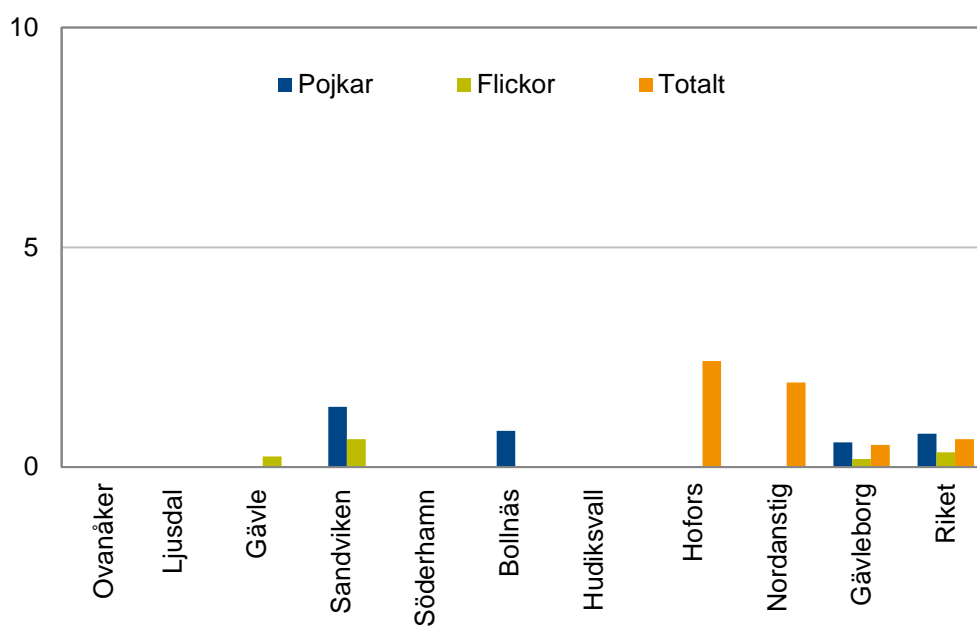
⁴ <http://www.lakemedelsverket.se/overgripande/Lagar--regler/Lakemedelsverkets-foreskrifter---LVFS>
Datum: 2017-08-29

Anabola androgena steroider

Liksom för narkotikaerfarenhet är två prevalensmått från skolundersökningen identifierade som kärnindikatorer i ANDT-uppföljningen gällande dopning: att ha använt anabola androgena steroider (AAS) någon gång samt att ha använt AAS de senaste 12 månaderna (mäts sedan 2012). Under 2000-talet har resultaten gällande användning av AAS uppgått till cirka 1 % i riket, och detta gäller oavsett årskurs och tidpunkt.

Normalt är det ytterst få elever i årskurs 9 som uppger att de använt AAS och så även i 2017 års undersökning. Av diagram 6 och tabell 44 (se bilaga 2) framgår att omkring 1 % av eleverna uppger att de använt AAS någon gång respektive senaste 12 månaderna, i såväl Region Gävleborg som riket.

Diagram 6. Andelen elever som använt anabola androgena steroider (AAS) de senaste 12 månaderna. Procent. 2017.

Tobaksanvändning

För tobak har tre olika mått identifierats som kärnindikatorer i ANDT-uppföljningen: att vara rökare, att vara snusare samt att ha tobaksdebuterat före 13 års ålder.

Rökare

Som rökare räknas de elever som dels uppgett att de har rökt under de senaste 12 månaderna och dessutom svarat att de fortfarande röker. Detta är en skillnad mot perioden före 2012 då det inledande 12-månadersfiltret saknades. Förändringen med den något snävare definitionen gör att tidsserien över rökare brutits. Trots detta kan det konstateras att rökningen på nationell nivå har minskat kraftigt i årskurs 9 under 2000-talet.

I diagram 7 redovisas andelen elever som uppgett att de röker. Andelen rökare i Region Gävleborg var likartad den i riket (10 %). Daglig/nästan daglig rökning var hälften så vanligt som sällanrökning i såväl regionen som i riket. Samtidigt var rökning vanligare bland flickor jämfört med pojkar i regionen liksom i riket (ca 4 % vanligare bland flickor). Särskilt höga nivåer för rökning rapporterades av flickorna i Söderhamn (20 %) samt av eleverna i Nordanstig (16 %). Övriga kommuner uppvisade inga nämnvärda könsskillnader och totala andelen rökare i dessa kommuner låg runt regions- och rikssnittet.

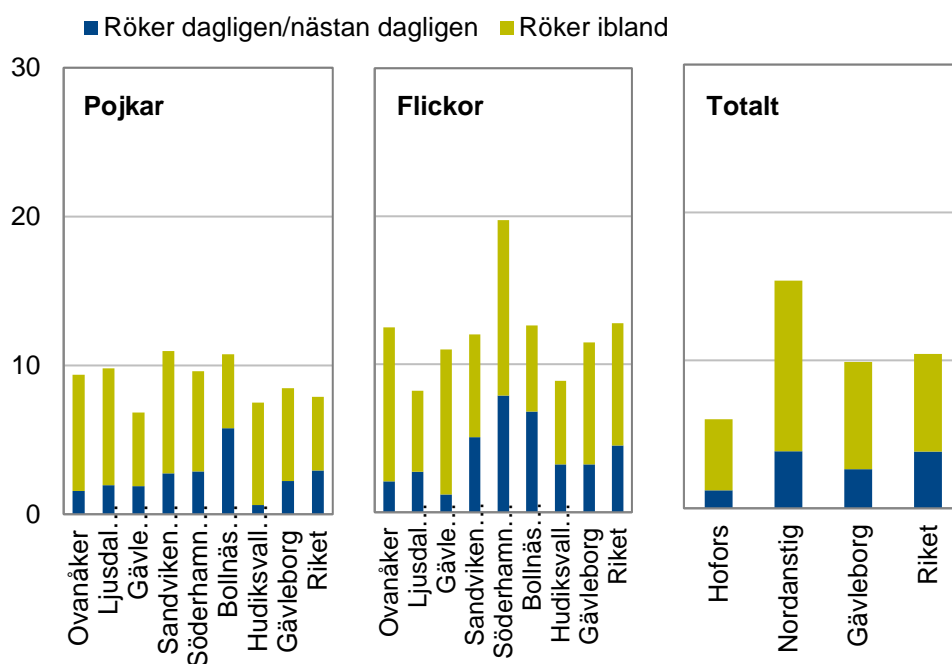

Diagram 7. Andelen elever som uppgett att de röker. Procent. 2017.

Snusare

Även begreppet snusare har omdefinierats i enlighet med ANDT-indikatorerna. Den nya definitionen följer samma mönster som för rökare, det vill säga att endast de som svarat att de snusat under de senaste 12 månaderna och svarat ja på följdfrågan att de fortfarande snusar räknas som snusare. Liksom för rökningen ledde förändringen till tidsseriebrott men det kan ändå noteras att snusningen har minskat något under 2000-talet, även om läget varit tämligen oförändrat under de senaste åren.

Diagram 8 visar att andelen niondeklassare som snusar uppgick till ca 6 % i både Region Gävleborg och riket. Andelen dagliga/nästan dagliga konsumenter av snus var ungefär lika stor som andelen elever som snusar ibland i regionen liksom i riket. Däremot snusar betydligt fler pojkar jämfört med flickor (10 % respektive 3 %) samtidigt som det är vanligare för flickor att snusa ibland än att snusa dagligen/nästan dagligen i såväl regionen som riket. Gävle var den kommun som uppmätte en särskilt låg andel snusare bland både pojkar och flickor. Även flickorna i Ovanåker och Ljusdal rapporterade låga nivåer där praktiskt taget inga flickor angav att de snusar. Samtidigt uppmättes andelen snusare bland flickor i Söderhamn till ca 5 procentenheter över regions- och riksnittet för flickor.

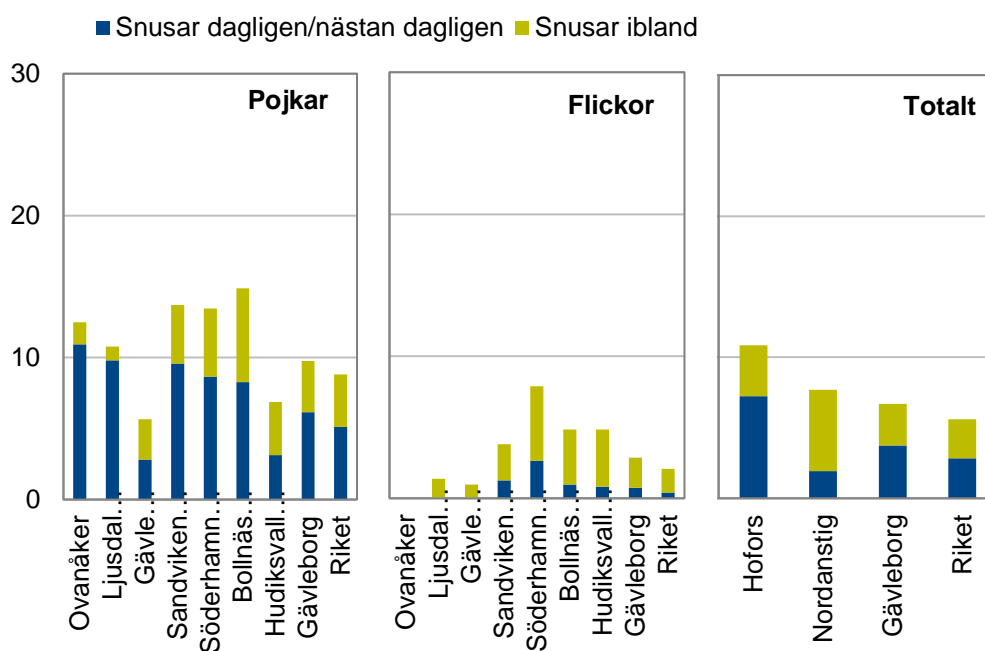
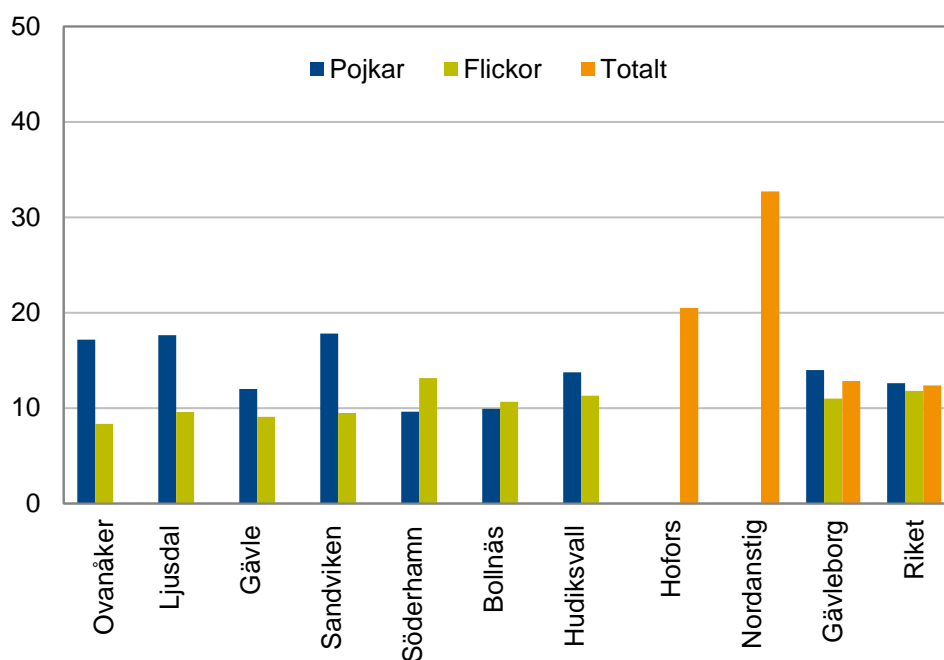

Diagram 8. Andelen elever som uppgett att de snusar. Procent. 2017.

Tobaksdebut

Även debutåldern för tobaksanvändning ska bevakas enligt regeringens ANDT-strategi. För att få en sammanfattande bild av tobaksdebuten följs andelen som var 13 år eller yngre första gången de rökte en cigarett eller snusade. Snusdebuten började mätas 2010 men till följd av formulärändringen 2012 kan resultaten från 2010–2011 inte jämföras med efterföljande år. För perioden 2012–2016 kan det konstateras att andelen elever i riket med tidig tobaksdebut (snus och/eller cigarett) har minskat.

I Diagram 9 redovisas andelen niondeklassare som hade rökt eller snusat vid 13-års ålder eller tidigare. Totalt sett var det ingen större skillnad mellan Region Gävleborg och riket där andelen elever med tidig tobaksdebut uppgick till ca 12 %. Könsskillnaderna var något större i regionen jämfört med riket; andelen pojkar med tidig tobaksdebut var ca 3 procentenheter större än andelen flickor i Region Gävleborg medan könsskillnader i riket var nästintill obefintliga. På kommunnivå går det att urskilja tydligare könsskillnader i framförallt Ovanåker, Ljusdal och Sandviken i vilka andelen pojkar med tidig tobaksdebut översteg andelen flickor med det dubbla. Tidig tobaksdebut var även vanligare i Hofors och Nordanstig (20 % respektive 33 %) jämför med regionen.

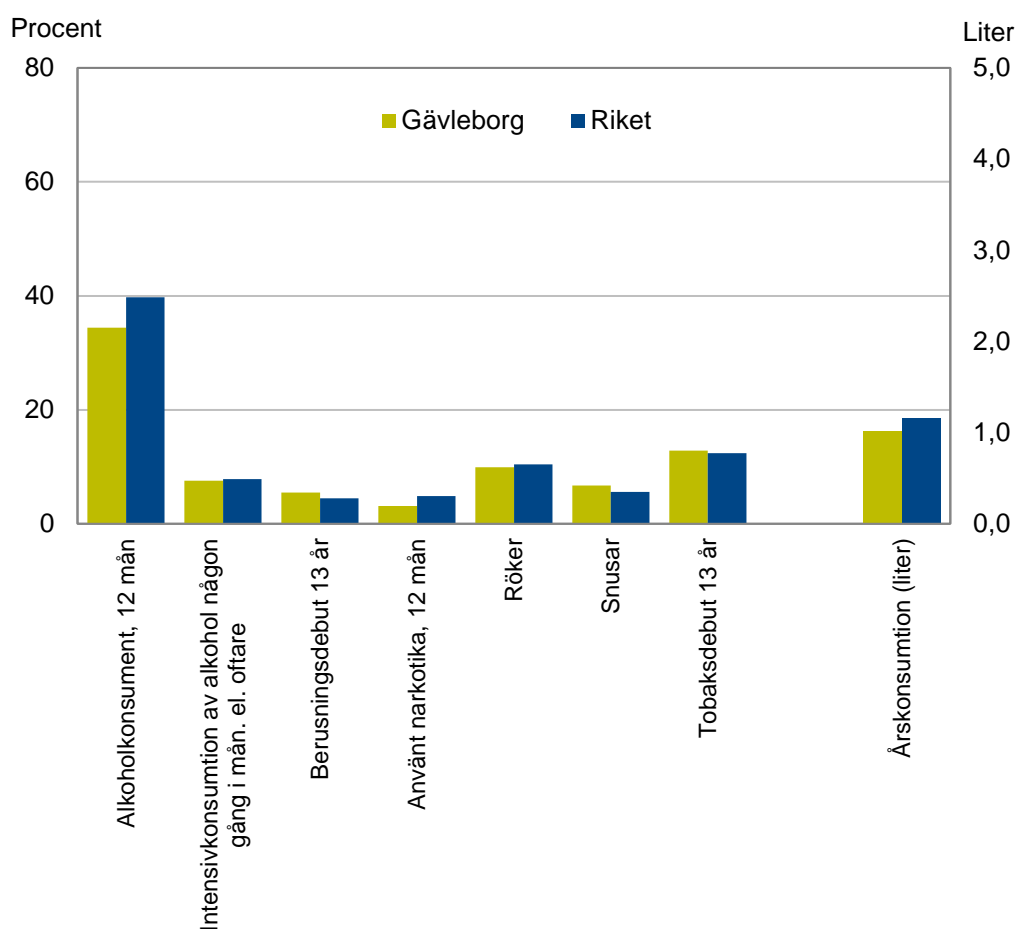
Diagram 9. Andelen elever som använt tobak vid 13 års ålder eller yngre. Procent. 2017.

Sammanfattning

Drogvanorna i Region Gävleborg

Syftet med denna rapport är att redovisa och kommentera de mest centrala resultaten från den drogvaneundersökning som genomfördes under våren 2017 i samtliga av Region Gävleborgs skolor med elever i årskurs 9. Syftet var även att jämföra resultaten med den nationella undersökningen som genomfördes samtidigt. Rapporten fokuserar på de indikatorer som regeringen har fastslagit som centrala för att följa utvecklingen av konsumtion av alkohol, narkotika, doping och tobak (ANDT). För att ge en lättöverskådlig sammanfattning av hur drogvanemönstret i Region Gävleborg ser ut i jämförelse med riket redovisas resultatet för 7 ANDT-indikatorer samt årskonsumtion av alkohol i diagram 10. Resultaten redovisas uppdelade på boendekommun och flickor och pojkar redovisas sammanslaget. Jämförelser mellan flickor och pojkar beskrivs i de fall skillnaderna är av betydande omfattning.

År 2014 genomfördes denna undersökning bland elever i årskurs 9 i Gävleborg. Utöver ovan nämnda jämförelser kommenteras även de resultat som skiljer sig nämnvärt mellan år 2014 och årets undersökning.

Diagram 10. En jämförelse mellan Region Gävleborg och riket för sju ANDT-indikatorer samt genomsnittlig årskonsumtion av alkohol. 2017.

Eleverna i Region Gävleborg och i riket uppvisar sammanfattningsvis tämligen likartade drogvanemönster i årskurs 9. Av de 7 kärnindikatorer samt årskonsumtion som presenteras i diagram 10 kan endast en nämnvärd skillnad utläsas mellan regionen och riket. Andelen alkoholkonsumenter är 6 procentenheter lägre i Region Gävleborg jämfört med riksgenomsnittet. För resterande ANDT-indikatorer översteg inte skillnaderna 1 procentenhet, med undantag av andelen elever med narkotikaerfarenhet som var något mindre bland niorna i Region Gävleborg jämfört med riket. Jämfört med motsvarande undersökning år 2014 var andelen alkoholkonsumenter i regionen 8 procentenheter lägre i 2017 års undersökning.

Könsskillnaderna för alkoholvanorna i Region Gävleborg liksom i riket var små, med undantag av andelen alkoholkonsumenter som var något större bland flickor jämfört med pojkar. Samma förhållande gäller även för andelen rökare. Beträffande andelen snusare är det klart vanligare bland pojkar att snusa jämfört med flickor, i såväl regionen som riket. Även andelen pojkar med tidig tobaksdebut överstiger andelen flickor i Region Gävleborg, medan inga sådana könsskillnader kunde utläsas i riket. Liksom för andelen alkoholkonsumenter låg tidig tobaksdebut på lägre nivåer år 2017 jämfört med undersökningen år 2014.

Nordanstig kommun översteg tydligt regionens och övriga kommuners nivåer på fem konsumtionsmått; andelen alkoholkonsumenter, genomsnittlig årskonsumtion, andelen rökare samt tidig berusnings- och tobaksdebut. Även pojkar i Sandviken uppmätte en högre genomsnittlig årskonsumtion än regions- och riksgenomsnittet. Denna skillnad framgår ännu tydligare när årskonsumtionen endast fördelas på elever som faktiskt har konsumerat alkohol de senaste 12 månaderna (5,1 liter jämfört med rikets 2,8 liter). Samtidigt uppmätte Ljusdal tillsammans med Gävle något lägre årskonsumtion än regionen. Ljusdal låg även under regionens värden för andelen intensivkonsumenter.

Flickorna i Söderhamn skiljde sig nämnvärt från regionen på fyra ANDT-indikatorer. Söderhamnflickorna uppgav i större utsträckning att de druckit alkohol och använt narkotika de senaste 12 månaderna, samtidigt som även andelen rökare och snusare översteg regionens nivåer. Bland andelen snusare låg samtidigt Gävle tydligt under nivåerna i regionen medan Hofors, tillsammans med Söderhamn, utmärkte sig åt andra hållet.

Sammantaget visar resultatet för de jämförda ANDT-indikatorerna tämligen likartade nivåer för drogvanorna i Region Gävleborg och riket. Den enda nämnvärda skillnaden mellan niondeklassarna i Region Gävleborg och riket var att andelen som klassificerats som alkoholkonsumenter var lägre i regionen jämfört med riket. Samma mönster framkom även vid 2014 års undersökning.

Om undersökningen i Region Gävleborg

I anslutning till 2017 års rikstäckande undersökning av skolelevs drogvanor gjordes en totalundersökning i årskurs 9 i Region Gävleborg. Undersökningen genomfördes på uppdrag av Region Gävleborg och sammanlagt redovisas svaren från 2 375 elever.

De allmänna representativitets- och tillförlitlighetsproblem som nämnts tidigare i rapporten bör naturligtvis beaktas vid tolkningen av resultaten. Eftersom att enskilda siffror bör ses som en storleksordning på konsumtionen är det därmed mer meningsfullt att jämföra olika grupper än att dra slutsatser utifrån enskilda frekvenser. Värt att återigen betona är att inte dra för långtgående slutsatser vid små differenser eftersom att de oftast inte är signifikanta. När resultat från enskilda kommuner i Region Gävleborg beaktas är detta än viktigare att komma ihåg.

CAN:s standardprocedur för datainsamlingens genomförande har följts i Region Gävleborg utan några kända problem. Särskilt positivt var att klassbortfallet var betydligt lägre än i riket, samtidigt som elevbortfallet samt andelen bortsorterade enkäter inte skilde sig nämnvärt från riksgenomsnittet. Sammantaget pekar allt på en väl genomförd datainsamling som genererat data av god kvalitet för regionen.

Referenser

Andersson B & Hibell B (1993). *Skolelevs drogvanor 1993*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Englund A (red.) (2016). *Skolelevs drogvanor 2016*. Rapport 161. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I (2013). *Så görs CAN:s skolundersökning. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. Rapport 135. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Socialdepartementet (2013). Uppföljning av regeringens alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksstrategi: förslag på indikatorer avseende de prioriterade målen i strategin. Rapport 2. Stockholm: Regeringskansliet.

Socialdepartementet (2016). *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016–2020*. Regeringens skrivelse 2015/16:86. Stockholm: Regeringskansliet.

Raninen J & Nyström S (2013). *Reviderad enkät 2012. En analys av resultatskillnader*. Rapport 134. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Box 70412, 107 25 Stockholm
www.can.se, info@can.se, 08-412 46 00
Organisationsnummer 802000-5461